

Pregled rada hrvatskog grafičara Tomislava Krizmana

Dobravac, Matej

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Graphic Arts / Sveučilište u Zagrebu, Grafički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:216:982435>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-24**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Graphic Arts Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
GRAFIČKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

Matej Dobravec

Sveučilište u Zagrebu
Grafički fakultet

Smjer: Dizajn grafičkih proizvoda

ZAVRŠNI RAD

PREGLED RADA HRVATSKOG GRAFIČARA
TOMISLAVA KRIZMANA

Mentor:
doc.dr.sc. Vanda Jurković

Student:
Matej Dobravec

Zagreb, 2016

Rješenje o odobrenju završnog rada

SAŽETAK

Tema završnog rada je plakatno stvaralaštvo hrvatskoga grafičara i slikara Tomislava Krizmana, čiji je rad obilježio razdoblje prve polovine 20. stoljeća u Hrvatskoj. Začetnik je umjetničkog obrta i dizajna te pokretač mnogobrojnih kulturnih zbivanja u razdoblju Secesije. Krizmanova grafička ostvarenja označavaju same početke grafike u hrvatskoj umjetnosti. Prvi dio rada osvrnuti će se na artikuliranje elemenata Krizmanovog stila grafike te na tehnike otiskivanja plakata unutar razdoblja u kojemu je djelovao. Drugi dio rada analizira značaj Krizmanovih ilustracija dan kroz prikaz mišljenja struke i umjetničku kritiku. Usporediti će se Krizmanove ilustracije s ilustracijama njegovih suvremenika. Izvedena analiza dati će potvrdu značaja njegovog opusa za hrvatsko grafičko stvaralaštvo kao i predvodnički rad na području primijenjene umjetnosti.

Ključne riječi : umjetnost, grafika, plakat, Hrvatska, Secesija

ABSTRACT

The theme of this dissertation is a poster creation of the Croatian graphic artist and painter Tomislav Krizman, whose work marked the period of the first half of the 20th century in Croatia. He was a creator of decorative art and design, and a driving force behind a multitude of cultural events during the Art Nouveau period. Krizman's works indicate the beginnings of Croatian graphic art. The first part of this paper will reflect on the articulation of the elements of Krizman's style of graphic art; and the techniques of printing posters within the time period that he worked. The second part will analyze the significance of Krizman's illustrations through a showcase of opinions and criticisms; his works will be compared to the works of his contemporaries. This analysis will confirm the significance of his opus for Croatian graphic art and as a pioneering work in the field of applied arts.

Keywords : art , graphics, poster, Croatia, Art Nouveau

SADRŽAJ:

1. UVOD
2. RAZVOJ I ESTETIKA SECESIJE
  - 2.1. GRAFIKA I SLIKARSTVO
  - 2.2. PLAKAT
  - 2.3. PLAKAT U HRVATSKOJ
3. BIOGRAFSKI PODACI TOMISLAVA KRIZMANA
4. AUTORI KOJI SU UTJECALI NA KRIZMANA
5. KRIZMANOV UMJETNIČKI OPUS
6. SUVREMENICI UNUTAR EUROPSKIH OKVIRA
7. KRIZMANOVI SUVREMENICI U HRVATSKOJ
8. OSOBINE I SPECIFIČNOSTI KRIZMANOVOG RADA
9. ZAKLJUČAK
10. LITERATURA

1. UVOD

Kao i kod ostalih vrsta umjetnosti, kod plakata se također može govoriti o tome da stil, odnosno način oblikovanja odgovara vremenu u kojem nastaje. Kraj 19. stoljeća obilježio je početak plakata u ulozi oglašavajućeg sredstva. Isprva je plakat bio veći format papira, spoj tipografske kompozicije (teksta i slikovnog priloga) i nekakvog informativnog sadržaja. U to doba nalikovao je novinama zbog velikog kontrasta svijetle podloge i crnih slova, jednostavne kompozicije i jasnog, čitljivog sadržaja. Osim po sadržaju, plakati su se razlikovali po različitim vrstama pisma i okvirima koji su obrubljivali tekst.

Pojavom secesije mijenja se i dotadašnje oblikovanje plakata. Više nije samo tekstualni sadržaj prioritet, već na značaju dobivaju slike i dekorativni elementi. Taj umjetnički pokret, koji najavljuje novu estetiku „prožimanja poetskog i dekorativnog, stiliziranog i maštovitog” upravo je kroz oblikovanje plakata našao beskonačne mogućnosti izražavanja.

Početak 20. stoljeća mnogo je mladih umjetnika, ponajviše školovanih u Obrtnoj školi u Zagrebu, visokim umjetničkim školama i slikarskim akademijama srednje i zapadne Europe, osim slikarstva, djelovalo i na području grafike i dizajna plakata. Cijenjeno ime našeg plakata bio je Tomislav Krizman, slikar i grafičar, koji je djelovao u prvoj polovici 20. stoljeća. Svojim je radom stvorio uzor za buduće naraštaje umjetnika.

2. RAZVOJ I ESTETIKA SECESIJE

Kad bi Secesiju smještali u vremensko razdoblje mogli bi reći da se počela razvijati za vrijeme francuskog pokreta *Belle Epoque* (lijepo doba), približno 1880. godine. Veliku slavu doživljava na prijelazu stoljeća, prodire u sve pore umjetnosti i života, no brzo se gasi njezina popularnost, već oko 1910. godine.

Secesija je stil poznat i pod nazivom Jugendstil, Modern Style, Art Nouveau, Floreale ili Liberty, Van de Velde stil, ovisno o zemlji u kojoj se primjenjivao. Jedan njezin vid umjetnosti jest florealnost, biljni, vitičasti stil koji polazi od linearnog uzorka neke povijuše, a odgovaraju mu kaligrafske linije. Motiv su često djevojačka kosa, biljke, dim cigarete, valoviti uzorci. Taj vid Secesije jest razradio cijelu paletu proizvoda umjetnosti koji koriste vitičaste oblike od različitih ograda kovanog željeza (H.Guimard - Metropolitain, Paris), nakita (A.Mucha), proizvoda za kućanstvo (pribor za jelo, ručke, drške...) koji formiraju primarno visoki zanatski rad, ručnu proizvodnju i znalačku dekorativnost koja podrazumijeva majstorsku vještinu i znanje.

Usporedno s industrijskom revolucijom (19. st.) mnogo je čimbenika utjecalo na razvoj Secesije. Jedan od njih bio je engleski pokret *Arts and Crafts* predvođen Williamom Morrisom (1834.-1896.) koji se bunio protiv novog doba mehanizacije. Također veliki utjecaj ostvario je britanski kritičar John Ruskin (1819.-1900.). Njegova teza bila je da umjetnost mora biti lijepa i korisna te da svoje forme mora nalaziti u prirodi.

Secesija se stoga, protivila razvoju industrije i standardizacije proizvoda, te je pokušavala predstaviti čovjeka kao individualnog stvoritelja, punog inovativnih ideja, sposoban stvoriti ručne, unikatne proizvode (umjetnik – obrtnik).

Secesija, kao novonastala grana, isključivala je obnovu povijesnih stilova - tada aktualnog akademskog klasicizma – s težnjom stvaranja nečeg neviđenog i autentičnog. Umjetnici su se htjeli iskušavati u novim smjerovima, eksperimentirati s raznim materijalima (drvo, čelik, tkanina, staklo...) te primjenjivati ih u slikarstvu, arhitekturi, obrtu i dizajnu. Korištenje strojnih tehnologija i novih materijala

potaknulo je razvoj novonastalih grana. Drugi vid Secesije, onaj koji je započeo C.R. Mackintosh , vid je geometrijske Secesije, pravilne, apstraktnih oblika , koji će dovesti do razvoja uzoraka i ornamenata korisnog u unutrašnjem dizajnu za tapete, uzorke za stol, namještaj, tepihe, a kasnije će utjecati na razvoj *Art Deco* umjetnosti (oko 1920. u Americi) i omogućiti strojnu proizvodnju, serijsku obradu i standardizaciju proizvoda. U konačnici će biti zaslužan i za pojavu Bauhauasa i Konstruktivizma kao stilova modernog doba.

Pojava grafičkog dizajna usko je povezana sa spomenutim pokretom Arts and Crafts koji je predstavio prva imena ljudi koji se potpisuju kao dizajneri (W. Morris).

Umjetnici Secesije pronalaze izvor ideja u različitim kulturama . Proučavaju linearnost i dekoraciju rokokoja, japanske plošne grafike i keramiku, keltske pletere te srednjovjekovni iluminirani rukopis.

Grafika i slikarstvo

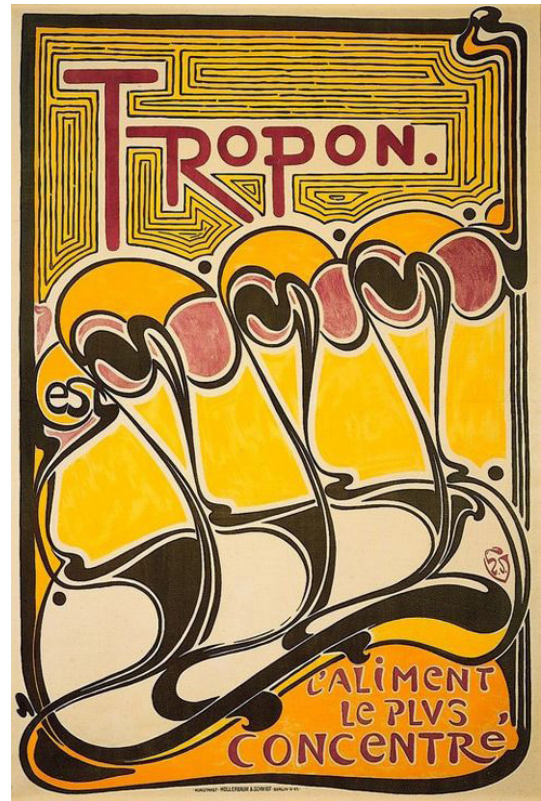
Grafika u likovnom izražaju predstavlja skupni naziv za tehničke postupke umnožavanja crteža ili slikovnih prikaza. Prvi put se primjenjuje u srednjem vijeku u svrhu ilustriranja tiskanih knjiga i luminacija, a tek nakon godina savladavanja tehnika doživljava uspon kao samostalno umijeće.

Najistaknutiji predstavnik čistog secesijskog stila smatra se bečki slikar Gustav Klimt (1862.-1918.). Svoj je stil formirao po uzoru na bizantski mozaik koristeći obilje zlatnih listića, a u njegovim djelima prepoznaju se sva secesijska obilježja kao što su: plošnost slike, asimetrična kompozicija, dekorativni prikaz, ženski lik i krivudave maštovite linije, koje postaju glavno izražajno sredstvo istoga stila.

Slika 1. Gustav Klimt : Portrait of Adele Bloch Bauer (1907.)

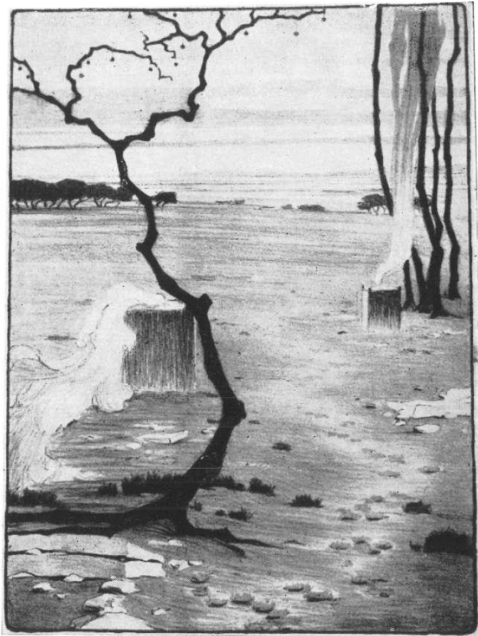
Za vrijeme rane secesije još jedan značajan umjetnik bio je belgijski arhitekt, slikar i dizajner Henry van de Velde (1863.-1957.). Bio je zagovornik estetike funkcionalizma, a u njegovim djelima prožimaju se čiste boje i izvedene linije, što najbolje možemo prepoznati u njegovom plakatu "Tropon" nastalom 1899. godine. Karakteriziraju ga žarke tople boje, jasne opisne linije, ornamentalno ispunjavanje površine, smještenost sadržaja u okvir (cloissone) i organski oblici.

Slika 2. Henry van de Velde : Tropon (1899.)

“Na koncu je van de Velde stekao uvjerenje da je stafelajsko slikarstvo slijepa ulica i da rješenja za suvremeno društvo treba tražiti u industrijskim vještinama.” (1)

Od hrvatskih predstavnika grafičke umjetnosti prvi koji se približio svojim opusom i podigao grafičko umijeće na europsku razinu bio je Tomislav Krizman (1882.-1995.). To je dokazao svojim litografijama nastalih početkom 20. st. kao što su primjerice: Pejzaž (1903.), Jesen (1904.) i Kob (1908.).

Slika 3. Tomislav Krizman : Pejzaž (1903.)

Slika 4. Tomislav Krizman : Jesen (1904.)

Plakat

Plakat možemo najjednostavnije definirati kao sredstvo i oblik vizualnog komuniciranja. Plakatom se ne smatra nijedan unikatni primjerak. Plakat mora biti reproduciran, masovno proizveden, javno izložen te korišten u propagandne svrhe. On se kao takav pojavljuje u prvoj polovici 19. st. kao posljedica usavršavanja litografske a kasnije kromolitografske tehnike. Glavna uloga mu je bila brzo i jeftino umnožavanje grafičkih predložaka s namjerom javnog komuniciranja, a takvo širenje medijske moći nametnulo je nove norme ponašanja.

Susanne Sonntag u svome uvodu u Stermerovu Umjetnost revolucije navodi sljedeće:

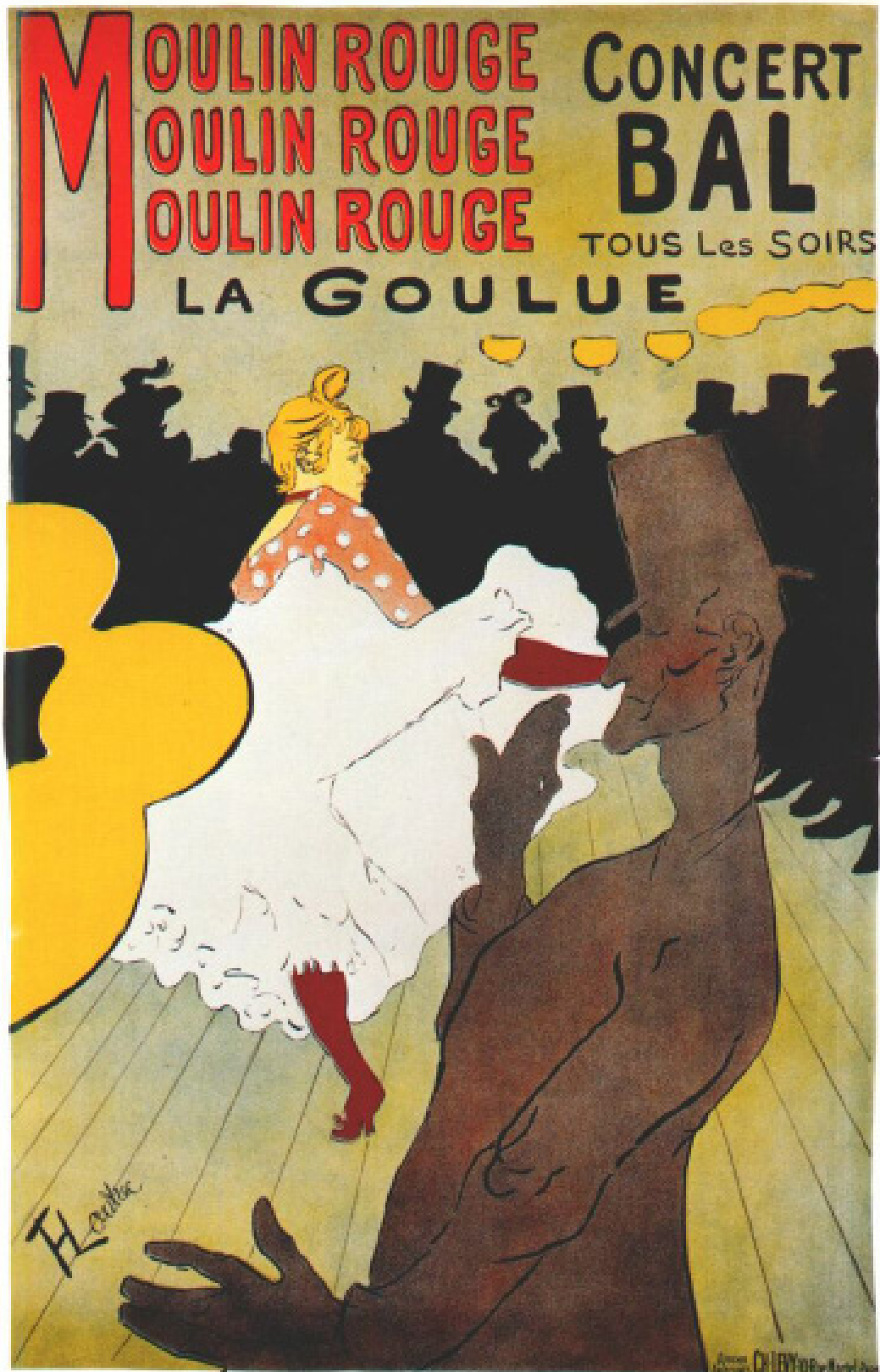
“Plakat za razliku od javnih obavjesti, pretpostavlja moderan koncept javnosti, u kome su članovi društva definirani prvenstveno kao promatrači i potrošači. Svrha plakata je da zavede, potakne, proda, obrazuje, uvjeri, apelira. Dok javna obavijest informira zainteresirane ili budne građane, plakat se nameće onima koji bi inače prošli kraj njega ne primjetivši ga...”

Veliki korak u napretku plakata učinio je Henry de Toulouse Lautrec, koji je bio prva osoba koja je plakate prezentirala kao “ulične slike” zahvaljujući njegovom upornom napretku i razvijanju grafičke tehnike plošnog tiska, litografije.

Litografski predložak se radio na uglačanom kamenu, koji zbog svoje tvrdoće izdržava velike naklade bez deformacije crteža, što se nije moglo postići drugim tehnikama kao što su bakrorez, drvorez, linorez i dr.

Mnogi svjetski umjetnici preuzimaju aspekt secesijskog grafičkog dizajna s Lautrecovih plakata, a prepoznatljiv je po suptilnoj uporabi opisne izražajne linije. Takav tip kaligrafske linije (cloissone) ima svoje korijene u japanskoj umjetnosti drvoreza, kao i uporaba čistih ploha boja, suprotstavljanje malog i velikog, punog i praznog ...

Na prijelazu stoljeća plakat dobiva zamah u razdoblju Jugendstila, odnosno Secesije, ostali istaknuti predstavnici su Čeh Alphonse Mucha, Austrijanac Gustav Klimt i Englez William Morris iz već spomenutog Arts and Crafts pokreta.

Slika 5. Henri de Toulouse-Lautrec : Moulin Rouge - La Goulue (1891.)

Plakat u Hrvatskoj

1851. obilježena je kao godina kada se prvi put litografija pojavila u Hrvatskoj, a uvodi ju tiskara C. Albrechta. Ubrzo Zagreb postaje centar plakatne produkcije i grafičkog oblikovanja.

U početku plakate nisu potpisivali autori te je većina njih ostala anonimna. Prezentirale su se većinom političke, kulturne i industrijske teme sažete u jednostavna rješenja s varijacijama tipografije i okvira, crno na bijelom. Krajem 19. st. plakat preuzima bitniju marketinšku ulogu te se pojavljuje kao moderni grafički izraz. Sve češće se obrađuju kulturne teme, kao primjerice pozivi na priredbe, koncerte i izložbe.

Među pripadnicima nove generacije mladih umjetnika, najviše su se istaknuli T. Krizman, F.B. Angeli Radovani, M. Cl. Crnčić, O. Antonini, R. Auer, Lj. Babić itd.

Plakati postaju vrlo dekorativni, s ornamentalno isprepletenim linijama, figurama i slovima. Kompozicija je asimetrična, a prostor široko strukturiran s naglaskom na plohi. Linija oponaša prirodu, ona je valovita, krivuljna, temperamentna, nepredvidiva i maštovita, te kao takva postaje glavno izražajno sredstvo. Plošnim strukturiranjem prostora omogućeno je organsko spajanje slike i teksta i tako ostvareno njihovo integralno jedinstvo.

3. BIOGRAFSKI PODACI T. KRIZMANA

Tomislav Krizman rođen je 1882. godine. Te je godine u Zagrebu osnovana Obrtna škola na kojoj će jednog dana postati predavač i nosilac edukacije o grafičkom oblikovanju. Školovao se na Trgovačkoj akademiji koju je završio 1903. godine. Već tada je, učeći slikarstvo i grafiku kod Auera, Csikosa, Kovačevića, Crnčića (svi redom nastavnici Obrtne škole), počeo je objavljivati crteže i vinjete za časopise *Život* i *Vijenac*. Slijedio je studij u Beču na Školi za umjetnost i obrt i na

Akademiji likovnih umjetnosti (1903-1907. g.), kada je izlagao i u bečkoj Secesiji, a potom, nakon završenih studija u Beču slijedi usavršavanje u Munchenu i Parizu. To razdoblje ispunio je brojnim putovanjima po Francuskoj, Italiji, Švicarskoj, Bosni i Dalmaciji, kada je nastalo mnoštvo skica, crteža i studija. Dakako, svi ti putovi vodili su u izložbene prostore, gdje je Krizman sudjelovao na izložbama Društva umjetnosti, Društva hrvatskih umjetnika i društva Medulić. 1916. godine je osnovao Proljetni salon, a zajedno s M.Cl.Crnčićem predstavlja utemeljitelja moderne hrvatske grafike. Godine 1912. postao je nastavnik Obrtne škole u Zagrebu i scenograf Hrvatskog narodnog kazališta. Od 1922. godine pa sve do svoje smrti 1995. Bio je profesor grafike na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. **(2)**

4. AUTORI KOJI SU UTJECALI NA KRIZMANA

Kao što je ranije spomenuto, prije odlaska u Beč na Akademiju umjetnosti i obrta Krizman privatno uči crtanje i slikarstvo kod hrvatskih umjetnika i profesora Bele Čikoš-Sesija, Roberta Auera i Mencija Clementa Crnčića. Njihov stil izražavanja i umjetničke tehnike tog doba nadaleko će utjecati na budući Krizmanov grafički opus te time će postati vrsni predstavnik secesije u Hrvatskoj.

Jedan od načina predstavljanja novih mladih umjetnika i književnika te njihovih djela bio je putem časopisa "Mladost" koji je uređivao Milivoj Dežman. 1898. godine Čikoš-Sesija izrađuje prvi plakat za promoviranje tog časopisa, te tako je predstavio najstariji sačuvani signirani plakat u Hrvatskoj načinjen u Secesijskom stilu. Čikošev stil je naglašeno plošan, oduzimajući slici dubinu i naglašavajući joj dvodimenzionalnost. Konturira figuru jasnom, preciznom liniom koja je asimetrično smještena u lijevi donji kut. Mekše, tanje linije prate i naglašavaju prirodan pad bujne kose. Međutim, u oblikovanju pozadine uočljivo je još nevladanje stilom, odnosno stilskim pristupom plakata. Autor je interpretira kao višetonsku složenu pozadinu, dok je za secesiju bilo prepoznatljivo plošno i jednobojno oblikovanje.

Slika 6. Bela Čikoš-Sesija : Mladost (1898.)

Plakat za drugu izložbu Društva hrvatskih umjetnika izrađen 1900. godine od strane Roberta Auera smatra se najljepšim hrvatskim plakatom u stilu secesije. Ostvaren u okvirima čistog stila, glavni motiv bio je ženski lik bujne zlatne kose, kompozicijski smješten na lijevu stranu, ali veoma dobro uravnotežen s tekstualnim dijelom na desnoj strani. Preostali dio površine ispunjen je gusto složenim žutim listovima obrubljenim naglašenom zlatnom linijom. Nema sjene ni sjenčanja, sve je čista ploha, čisti ornament, jasan, čitak, privlačan biranim izborom boja.

Slika 7. Robert Auer : II. Izložba DHU (1900.)

Početak 20. st. snažan utjecaj na plakate imala je prehrambena industrija koja je bila u velikom usponu. Više nije bila dovoljna kvaliteta proizvodnje, već dobro i uvjerljivo promoviranje na gradskim ulicama. Reklamni proizvod prezentiran je neposredno tako da je bio dominantan motiv plakata ili je ponuđen posredno pomoću nekog drugog lika koji dominira plakatom. Taj je lik u najviše slučajeva bila mlada i lijepa žena kao najbolje jamstvo da će se postići pravi učinak. Ona je tako pila piće, nosila odjeću, kozmetiku, prala rublje, igrala se, pozivala na izložbe, kazališne predstave, zabave. Lik žene idealan je bio za taj vid Secesije, organički, nesputan zbog bujnosti i mogućnosti da prikaže formu bogato razvedenu oblicima.

Slika 8. Menci Klement Crnčić : Zagrebačka dionička pivovara (1910.)

5. KRIZMANOV UMJETNIČKI OPUS

Krizmanov rad, uz Ljubu Babića, možemo smatrati pionirskim za to doba. Kao mladi umjetnik, ponajprije grafičar, pridonio je unaprijeđenju umjetničkog obrta i primjenjenih umjetnosti. Oprema knjige i časopise, ilustrira, oblikuje plakate, kataloge, prospekte, diplome, dizajnira uporabne predmete od keramike, tekstila, drva i metala te su također poznate njegove putopisne grafike.

Osnivač je "Djela", udruženja umjetnika za promicanje umjetničkog obrta i istoimene zadruge za proizvodnju umjetničko-obrtnih proizvoda. Sva obilježja secesijskog stila, koja je Krizman usvojio za svoga školovanja u Zagrebu i Beču, ostala su trajnom orijentacijom u njegovom cjelokupnom umjetničkom stvaranju. Iako se bavio i slikarstvom, najvažniji je njegov grafički opus, prepoznatljiv po širokim plohama boje i čvrstu crtežu, ritmičkim izmjenama tamnih i svijetlih površina te ponekad naglašenim detaljima. Kombiniranjem elemenata secesionističke i narodne ornamentike nastojao je reformirati naš umjetnički obrt.

Jedan od njegovih prvih sačuvanih plakata je plakat za **Mary Delvard**, pjevačicu i recitatoricu koja je oduševljavala kabaretsku publiku Beča i Münchena, inspirirala slikare, književnike, glazbenike, pa i samog Krizmana. Plakat je nastao za vrijeme njegova školovanja u inozemstvu gdje se formirao u krugovima bečke avangardne umjetničke elite te prihvatio njihove ideje oblikovanja.

Slika 9. Tomislav Krizman : Mary Delvard (1907.)

Figurativni prikaz plakata reduciran je samo na lik Mary Delvard u svoj njezinoj veličini, smješten u vertikalnoj osi lijeve polovice formata. Lice je izvedeno realistički, detaljno, nasuprot ostatku figure koja je svedena na linearnost ili čistu plošnost boje. Kompozicijska su protuteža desne strane horizontalno ispružena lijeva ruka pjevačice preko koje visi duga bijela lenta, nabor zavjese i sam tekst koji je također reduciran na ime i prezime pjevačice.

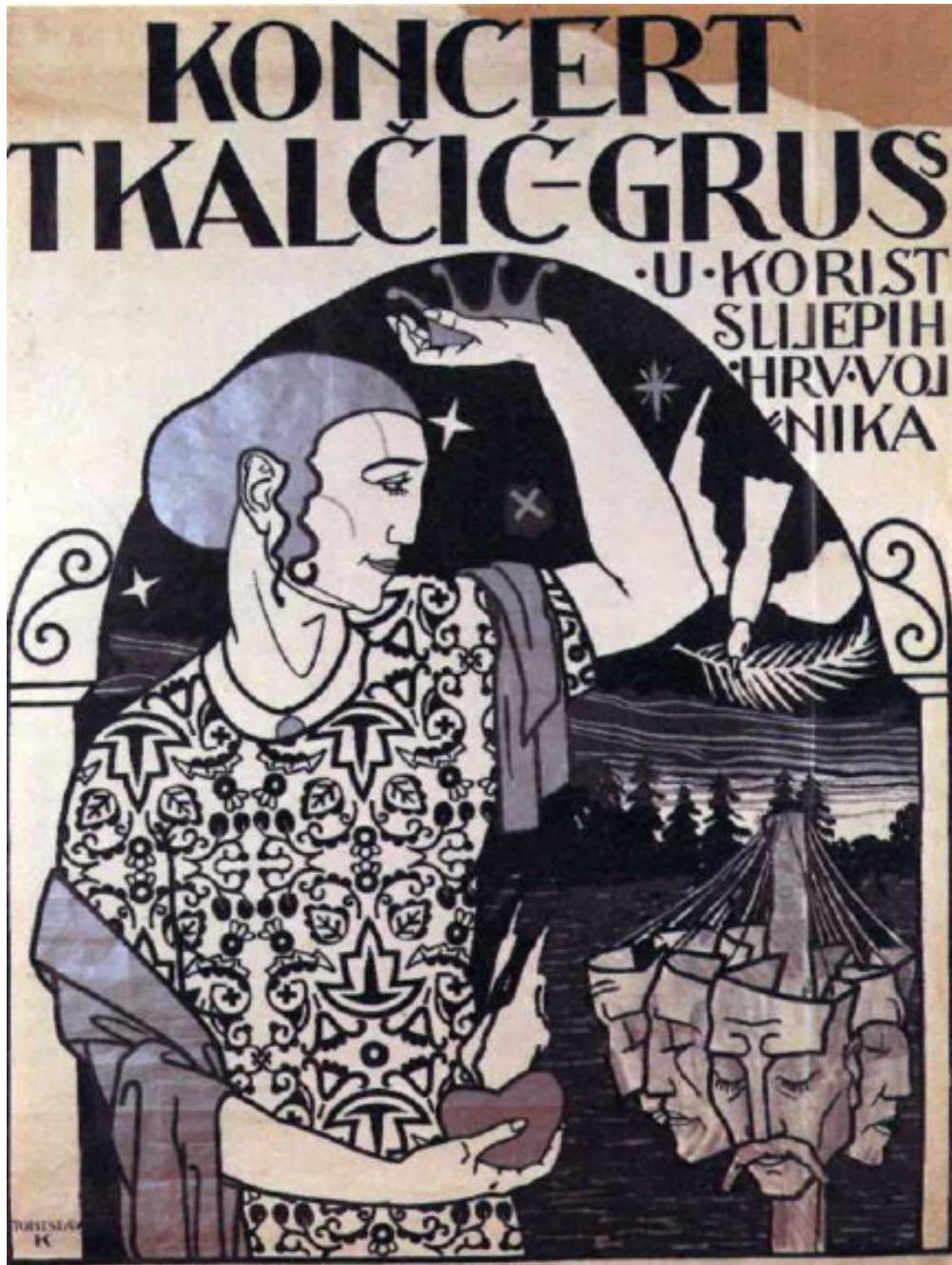
Osim crne boje, koja je ujedno zaštitni znak M. Delvard, Krizman upotrebljava samo još jednu boju; plavozelenu. Koristeći crno-bijeli kontrast dodatno naglašava eleganciju, hladnoću i samosvjest pjevačice. Crna uska dugačka haljina i crna kosa suprotstavljaju se bijeloj lenti i bijelom licu koje gestikulira. Krizman boju nanosi plošno, omeđuje je finom mekom linijom, nešto čvršćom u konturiranju lente. Ono što se skriva iza te elegancije je ideja prikazivanja secesijske žene „femme fatale“ u krajnje reduciranom, ali ipak uspješno dočaranom kabaretskom interijeru.

Godinu dana poslije, Krizman radi još dva portreta pjevačice Delvard, dvije grafike sličnih tehnika, prvi je u bakrotisku, a drugi kombinacija bakrotiska i akvatinte. Jednoličnom pozadinom i izražajnim kontrastima *chiaro scura*, težište dodjeljuje samom liku, odnosno njezinom licu koji je najsvjetliji i najizraženiji dio grafike. Snažne crte lica i prepoznatljiva kosa, čvrsti i smireni stav, tek neka su od obilježja s kojima je Krizman jasno predstavio stas pjevačice Delvard.

Slika 10. Tomislav Krizman : grafike Mary Delvard (1908.)

Krizmanov plakat za koncert Tkalčić-Gruss, održan u Glazbenom zavodu 1915. godine, sadrži sva secesijska obilježja. Za razliku od prethodnog plakata koji se odlikuje skromnom upotrebom izražajnih sredstava ovaj plakat prikazuje brojne detalje simboličkog značenja. Ipak, Krizman je zadržao jednostavnost pri izboru boja koncentrirajući se na crnu, sivu i srebrnu.

Slika 11. Tomislav Krizman : Koncert Tkalčić-Grus (1915.)

Glavni ženski lik u odjeći "oslikanoj" stiliziranim ornamentom, s krunom u jednoj, a plamtećim srcem u drugoj ruci, smješten je u okvir lučkog otvora te površinski zauzima više od polovice plakata. Na preostalu površinu lučkog kadra Krizman smješta ostale simbole svoga prizora: mračno, crno nebo, zvijezde, goluba s palmovom grančicom, ovješene maske slijepih.

Plakat ima više secesijskih elemenata, poput simbolike detalja, stiliziranih ornamentalnih elemenata na ženskom liku, jasno naglašenih linija, izraženog kontrasta, plošnog oblikovanja i općenite dekorativnosti plakata. Ovdje se radi o nešto tvrđem grafičkom radu, gdje izbjegava realizam portreta, njegovo toniranje i daje cijeli sadržaj plakata linearno obrubljen i vrlo gusto složen unutar kompozicijskih okvira.

Vidljivu kompozicijsku promjenu dobiva plakat za zabavu koju je priredio Gospodski klub u korist Država za spasenje unoškog doma činovničkih udova i sirota. Njegovu snagu Krizman temelji na oblikovanju i razmještavanju slova. Dio tekstualnog sloga, onaj koji nosi važniji dio poruke, zauzima nešto manje od cijele gornje polovice, a ostali dio smješta u donju polovicu.

Kako bi razbio monotoniju teksta, ilustrativni dio razbija u tri manja kadra, tri sekvence, koje smišljeno interpolira u tekst. Crtež mlade dame smješta u sam centar plakata, praveći tako odmor od teksta, a druge dvije slike postavlja simetrično, jednu s prizorom Jelačićeva trga u lijevi donji kut, a drugu s datumom održavanja zabave u desni kut. Time postiže ravnotežu kompozicije i doziranu, odmjerenu razigranost cjelokupnog rješenja. Koherentnost i cijelovitost dojma pridonosi izbor boja, smeđe i svjetlo maslinasto zelene.

Slika 12. Tomislav Krizman : plakat za Gospodski klub (1910.)

Slično Krizman pristupa oblikovanju plakata za vrtni koncert orkestra Kraljevskog zemaljskog kazališta u Odeonu.

U središnji dio postavlja manji, savršeno precizan, gotovo tehnički, a istodobno fin i suptilan crtež ambijenta vrtnje pozornice Odeona. Boje na crtežu ponovo su smeđa i zelena, s crvenim naslovom Odeon.

Plakat za promidžbu likera Stari Graničar, na kojem je i sam Graničar, izveden je u tehnici kromolitografije i nastao 1912. godine, iste godine kada Krizman počinje predavati u Obrtnoj školi u Zagrebu. U to doba reklamiranje alkohola bilo je dopušteno te je imalo veliku ulogu u promoviranju pića putem novih medija. Iz tog su se razloga tadašnji umjetnici morali suočavali i s takvim zadacima.

Krizman pristupa i ovakvoj vrsti plakata u secesijskom stilu iako s više boje nego do tada. Smješta elemente u granicama okvira i odvaja tekstualni dio s ilustrativnim. Drži se oblikovanja pozadine jednobojnim hladnim tonom, no daje crtu topline blago žutom obrisu lica s dotada nekorištenim sjenama. Predočuje nam izvor svjetla iz gornjeg lijevog kuta. Linije su i dalje jasne i oštre no ipak dobivamo dojam mekoće slike zbog uporabe različitih oštrina koje postaju sve blijeđe u zadnjim planovima nasuprot bliskim.

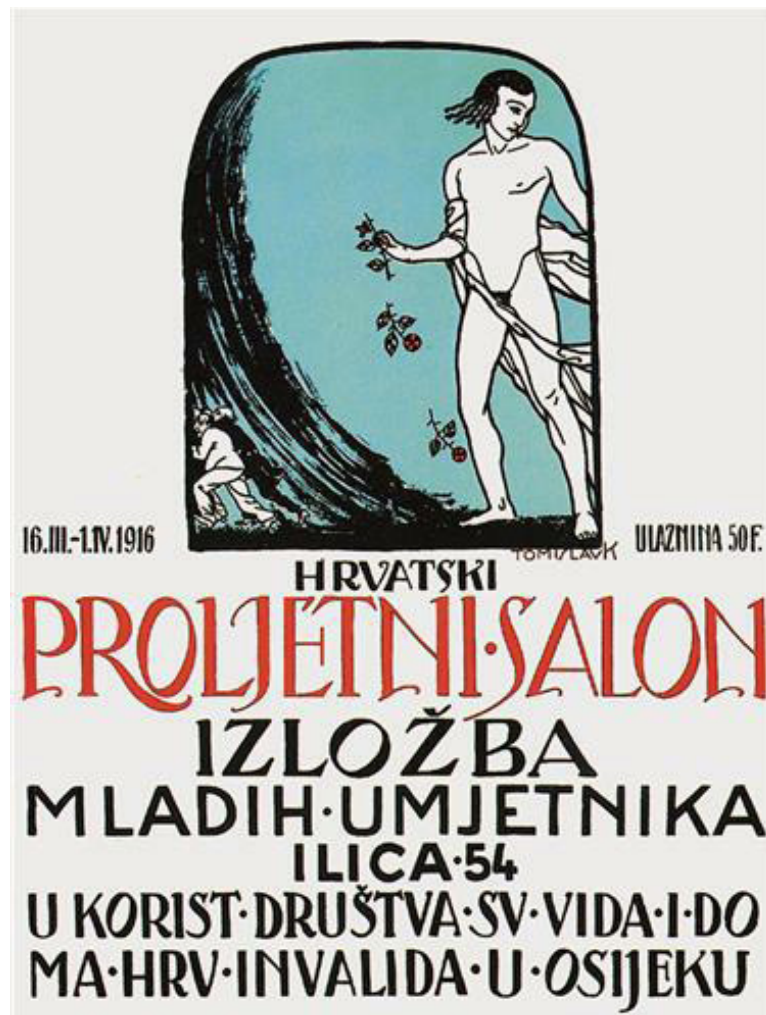

Slika 13. Tomislav Krizman : liker Stari Graničar (1912.)

Još jedan značajan Krizmanov plakat u vrhuncu njegovog stvaralaštva bio je plakat za manifestaciju Hrvatskog proljetnog salona 1916. godine.

Proljetni salon bio je simbol nove i suvremene umjetnosti, oslobađanja od shema akademizma i progresivnog stvaralačkog razmišljanja i djelovanja.

Otvoren različitim idejama i estetskog stava, bez čvrsto definiranog umjetničkog programa, davao je priliku umjetnicima mlađe generacije, koji će prolaziti kroz različite stilske modalitete, prepoznati secesijske zaostatke te se upustiti u različite stilove oblikovanja kao što su kubizam, ekspresionizam, futurizam, dadaizam ...

Slika 14. Tomislav Krizman : plakat za Proljetni salon (1916.)

Najkvalitetniji Krizmanovi plakati nastali su u rasponu od deset godina počevši od 1907, s plakatom M. Delvard , pa do plakata Proljetnog zagrebačkog salona (1916. g.). Krizman ih je nadalje stvarao ali ne u tolikom opsegu i tako visoke estetske razine kao u tih deset godina vrhunca njegovog stvaralaštva.

Pristupajući plakatima i oblikujući ih kao secesionist, stvorio je najljepše primjerke. Očito je da se u nova strujanja i nova oblikovna načela što su ih ona donosila Krizman nije upuštao, ali je zato bilo novih umjetnika koji su to učinili.

6. SUVREMENICI UNUTAR EUROPSKIH OKVIRA

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901, Francuska) izrađivao je plakate na visokoj umjetničkoj razini te osobito bio uspješan u postizanju jedinstva slike i teksta u doba rane Secesije.

Slika 15. Eldorado (1892.)

Slika 16. Reine de Joie (1892.)

Slika 17. La Chaîne Simpson (1896.)

Slika 18. Frontispiece for "Elles" (1896.)

Slika 19. La troupe de mademoiselle eglantine (1896.)

Jules Chéret (1836-1932, Francuska) bio je jedan od prvih koji je usavršio višebojnu litografiju i osnovao postrojenje za masovnu proizvodnju plakata. Svoje litografije ne stilizira ornamentalno, slova su jasna i imaju funkciju prenošenja poruke, objekti manje važnosti gube oštrinu linije i obojenje.

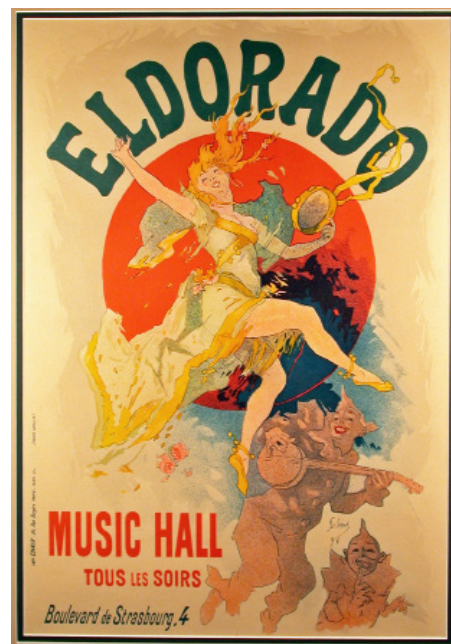
Slika 20. Peppermint (1889.)

Slika 21. Job Cigarettes (1889.)

Slika 22. Kanjarowa (1891.)

Slika 23. Eldorado (1894.)

Alphonse Mucha (1860-1930, Češka) Plakate je radio većinom za propagandne materijale, a kasnije objavljivao serije plakata. Naglasak daje dekorativnoj stilizaciji te ju primjenjuje i u ilustracijama i tekstu. Detaljno obrađuje svaki plakat, no uvijek prevladava plošnost figura uz dim cigarete, raspuštene kose i lepršave haljine. Koristi mnogo ornamenta i vijugavih linija te mu je muza glavno stilsko sredstvo i njegov prepoznatljiv znak.

Slika 24. Job Cigarettes (1896.)

Slika 25. Salon Des Cent (1896.)

Slika 26. Dance (1898.)

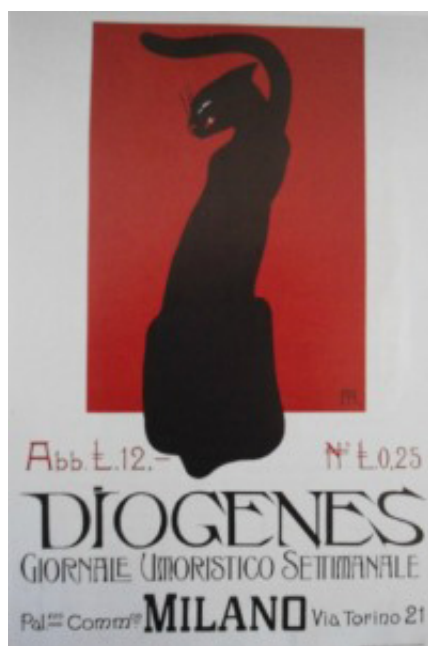
Slika 27. Philippe Chapellier : Alpha B.R.C.
(1900.)

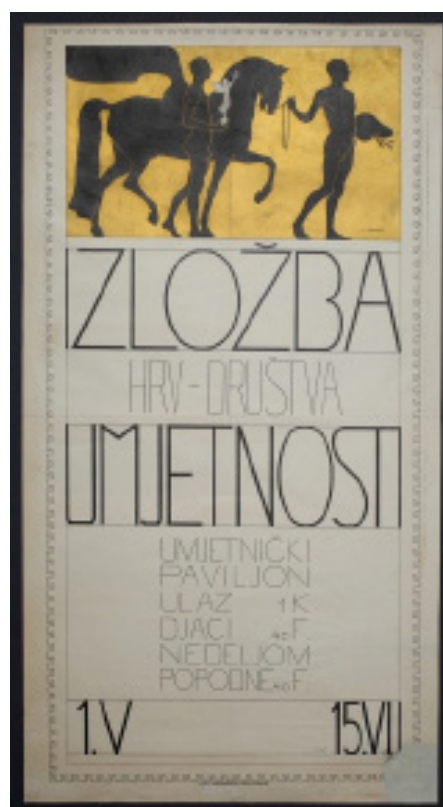
Slika 28. Albert Bergevin : Avranches
(1920.)

7. KRIZMANOVI SUVREMENICI U HRVATSKOJ

U Hrvatskoj su se krajem 19. stoljeća formirale dvije skupine umjetnika koji su djelovali po novonastalom cvjetnom stilu. Prva je bila DHU (Društvo hrvatskih umjetnika) predvođena Belom Čikoš-Sesijom, a druga umjetnička scena okupljena oko grupe Medulić, koju su sačinjavali Ivan Meštrović, Emanuel Vidović, Ivan Rendić, Mirko Rački i Branislav Dešković. Među autorima najkvalitetnijih plakata toga razdoblja smatramo još Roberta Auera, Menci Klementa Crnčića, Mirka Račkog, Frana Angeli-Radovana, Ljubu Babića te Tomislava Krizmana.

Slika 29. Frano Branko Angeli
Radovani : Diogenes (1909.)

Slika 30. Ljubo Babić : Izložba
Hrvatskog društva umjetnosti (1909.)

Slika 31. Bela Čikoš-Sessia : Uranija (1900.)

Slika 32. Ivan Meštrović : Izložba Meštrović Rački (1910.)

Slika 33. Mirko Rački : Izložba "Meduliča" (1910.)

Slika 34. Ljubo Babić : More, pogled s Plasa (1910.)

Slika 35. Menci Klement Crnčić : Drugi hrvatski svesokolski slet (1911.)

Slika 36. Jeronim Miše : Kolektivna izložba Jerolima Miše (1916.)

Slika 37. Tommaseo Radovan : Splitske toplice (1920.)

8. OSOBINE I SPECIFIČNOSTI KRIZMANOVOG RADA

Tomislav Krizman kao umjetnik svestrana je osoba koja stilski ponajviše pripada prijelazu iz 19. st u 20. premda se vremenski njegov život proteže do polovine 20. st. Osim činjenice što je prema školovanju bio slikar i grafičar, jedan je od pionira plakata u Hrvatskoj, cijenjeni profesor grafike, dizajner i scenograf.

Najplodnije doba njegovog staralaštva stilski je period Secesije, čije latinsko ime sugerira razlaz (lat. secessio- dijeljenje, izdvajanje, raskol) od takozvane akademske umjetnosti, umjetnosti koja se naučavala na onovremenim Akademijama lijepih umjetnosti. Pristupanjem Secesiji, Krizman odriče umjetnosti onu ulogu koju je imala od vremena klasicizma gdje su se ponavljali određeni uzusi u prikazivačkoj umjetnosti a nasuprot tomu, želi stvoriti autentičan izraz osobe, u skladu s novim vremenom, kao činom progresivnog stvaranja izraza.

Kao secesionist, Krizman usvaja poetiku novog stila, govor linije koja tvori asimetrične kombinacije, njezin ritam i raspored kompozicije kao i prigušenu paletu tonova. No, Krizman nije osoba koja slijedi trendove pa tako njegov izbor boja ponešto odudara od njegovih suvremenika. Uvijek suzdržanih boja, suptilnih tonova, odmjerenih. Krizman učestalo svodi svoj rad na smeđu, plavu ili maslinasto zelenu i poneki detalj tople crvene ili narančaste boje.

Također, nerijetko su njegovi radovi izvedeni u ne više od četiri boje, često samo dvobojni ili čak crno-bijeli. Nedostatak boje i akromatska paleta u njegovu opusu razvidno ukazuje da je Krizman prema afinitetu prvenstveno grafičar koji drži primat crteža i linije. Spomenute boje pripadaju njegovom slikarstvu kao i plakatima .

Spomenimo da se izostankom boje na plakatu, kao autor, uvelike razlikuje od svojih suvremenika, npr. Henri de Toulouse-Lautreca- umjetnika boje, kolorista, majstora plošnog izraza, razigranijih i primjetno razvedenijih formi. Također, razlikuje se od Julesa Chéreta, primarno kolorista, ali i umjetnika znatno tvrđeg poteza, te Alphonsa Muche, majstora primamljivih motiva, izrazito dekorativnog i dopadljivog umjetnika.

Ipak, mnoštvo je elemenata Secesije u Krizmanovom radu kao što je krivudava

linearnost, izraženi kontrasti ili naglašeni ritam oblika. Kao stilska odrednica, u njegovom se radu prepoznaje i općenita dekorativnost plakata i ono što je primarno svojstveno stilu s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće: posvemašnja elegancija stila koji koristi stilizaciju i simboliku iz prethodnog umjetničkog razdoblja tzv. simbolizma. Jezik cvijeća, vitica, ukrasa, čeznutljivih žena, tajanstvenih i nedokučivih prostora koji govore hermetičnim jezikom. Od simbolike detalja, stiliziranih ornamentalnih elemenata, ženskih likova koji se učestalo koriste za reklamiranje.

Međutim, Tomislav Krizman, niti u doba Secesije ne odriče se tonskog pristupa. U tom smislu, on ostaje klasični slikar, prije svega crtač i grafičar, no uspješno kombinira tonirani crtež ili sliku sa novim secesijskim asimetričnim rasporedom elemenata kompozicije. Tu su prepoznatljivi za stil izdvajanje velikih formi nasuprot malima, izdvajanje osvijetljenih dijelova nasuprot mračnim i čemernim, zgusnutim formama, krivudavost konturnog crteža koji sažimaju rasute elemente u jedinstvo kao tipični cloisonne izraz vremena.

Krizman je autohtono hrvatski umjetnik te prihvaća tradicionalni izraz. Ne libi se koristiti elemente iz vlastite narodne baštine, ornamente koje kombinira sa secesijskim simbolima. Time, otvoreno pristupa različitim mogućnostima rješenja plohe, bilo da je riječ o plakatima (ili drugim grafičkim materijalima) koje je izvodio (plakete, diplome) ili o trodimenzionalnim formama, kazališnoj scenografiji i kostimu.

Uz već spomenuti tonski pristup, Krizman usvaja i plošni izraz, naročito u plakatiranju. Ondje je posebno prisutna stilizacija elemenata, kako ljudskih figura i prostora, tako i tekstualnog dijela koji prilagođava zakrivljenim i krivudavim površinama reklamnog prostora.

Tomislav Krizman je autor crteža i slika, izrađenih u ulju, temperi i akvarelu, no kaonajznačajniji dio njegovog stvaralaštva procijenjene su grafike, njegove grafičke mape, a plakaterski opus ostaje bitan radi činjenice što kao pripadnik prve hrvatske generacije umjetnika radi prve hrvatske plakate kao originalnu grafiku i kao, prije svega, umjetnički stvaralački čin.

Njegov rad, međutim, nije dovoljno istražen i valoriziran, te kao takav čeka svoju povjesničarsku analizu.

9. ZAKLJUČAK

Period secesije je vrijeme stila koji je doživio svoje slavne trenutke zahvaljujući ljepoti i ljupkosti onovremenih umjetničkih djela. Taj, plemeniti stil, s jasno izraženom idejom o reformiranju umjetničkog obrta, uvođenju kvalitete, vrlo je brzo prihvaćen, u samo nekoliko godina od prve pojave stila (H. Guimard) no uskoro masovno kopiran i masovno proizvođen.

Privukao je, prije svega, bogatiji društveni sloj, građansku klasu, koji si može priuštiti njegove umjetničke artefakte, no, kritika je njegovu masovnost, te primjećenu dozu izvještačenosti stila, ubrzo pokopala, te je stil nakon svega petnaestak godina prekinut, zaboravljen i na duže vrijeme povjesničari umjetnosti se njime nisu bavili.

Iz analize umjetničkog rada Tomislava Krizmana razvidno je da je Krizman majstor čije se djelo lako prepoznaje kao secesijsko, no, njemu kao predstavniku stila vremena ne može se zamjeriti niti izvještačenost, niti bilo kakvo ponavljanje viđenih shema.

Secesija kao stil imala je svoje uistinu svijetle trenutke, poput afirmacije estetike u funkciji proizvoda, te kvalitete izrade i forsiranje zanatskih parametara za postizanje dugovječnosti proizvoda, onoga što današnji dizajn proizvoda duguje vremenu prije više od sto godina, tako možemo zaključiti da je i hrvatski umjetnik Tomislav Krizman bio svjetli primjer umjetnika onog doba.

Njegov rad je bio iskreni likovni rad, na njima je ritam danih elemenata dan kao njemu svojstven ritam rukopisa koji ne nalikuje ostalim njegovim suvremenicima, najviše zahvaljujući kombiniranju tonskog i plošnog izričaja, a zatim i pučkim elementima.

On je jedan od onih umjetnika koji je u svoje doba stavio Hrvatsku na kartu europske umjetnosti, prativši svojim radom suvremena zbivanja.

Tomislav Krizman, kao umjetnik, bio je svoj, autentičan, slobodan posvema koristiti izraz koji mu je odgovarao i kao takav je i ostao zapamćen umjetnik.

Ostvario je slobodu življenja i slobodu izražavanja što i jest smisao umjetnosti.

10. LITERATURA:

1. Arnason, H.H. (2009). *Povijest moderne umjetnosti*, STANEK, Varaždin **(1)**
2. Kavurić, L.(1999). *Hrvatski plakat do 1940*, NSK, Zagreb **(2)**
3. Šterner, Gabriela (1978). *Jugendstil*, Jugoslavija, Beograd
4. Lucie-Smith, Edward (2003). *Vizualne umjetnosti dvadesetog stoljeća*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb

Slikovni prilozi:

1. Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zg; Digitalna baština
www.db.nsk.hr
2. Europeana collections; Posters and “art nouveau”
www.europeana.eu